

A bv-jog a nyugat-európai jogrendszerekben

A bv-jog jogrendszerbeli helyének, jogági önállóságának vitatott kérdéskörét nem lehet a történeti és az összehasonlító nézőpont figyelembe vétele nélkül megválaszolni. E két kiemelt szempont tanulmányozása és kutatása az egyébként is elhanyagolt büntetvégrehajtási jog és tudomány mostohagyermekének minősíthető hazánkban, jóllehet az európai államok többségében nem tekintendő annak.

A történeti szempont felvillantásakor kiderült, hogy a büntetvégrehajtási jog egyrészt a büntetőjog integráns része volt, másrészt – ahogy erre már Lukács Tibor is utalt – a bűnügyi tudományoknak a többi jogterülettől, valamint az egyes tudományágaknak egymástól való elkülönülése hosszú folyamat eredménye. Olyannyira igaz ez a megállapítás, hogy a bűnügyi diszciplinákon belül a büntetvégrehajtási jog helyének, szerepének, önállóságának megnyugtató tisztázása hazánkban a mai napig nem történt meg igazából.

A rövid történeti visszatekintésből kitűnik, hogy még a múlt században is idegen volt a büntetőjog filozófiai szemléletétől a megelőzésére, a nevelésre, az egyéniesítésre alapozott eszme és gyakorlat. A pszichológiai kényszer feuerbach-i elméletére, az elrettentésre, valamint a kanti, hegeli jogi teóriára, a represszióra támaszkodó kriminálpolitika nyomán egyértelműen az ún. tiszta megtorló büntetőjog érvényesült.

A büntetvégrehajtást a büntetőjogi értelemben vett megtorlás következetes érvényesítése megfosztotta jelentőségétől, hisz a végrehajtás egyedüli célja a proporcionális, azaz az arányosan illeszkedő büntetés öncélú realizálása lett. Így nem véletlen, hogy a büntetvégrehajtás ekkortájt nem tartozott a büntetőbíró hatáskörébe. Úgyszintén nem volt komoly indoka, alapja a büntető anyagi és eljárásjog mellett a büntetvégrehajtási jog önállóságának sem, ezért a bíróság által kiszabott büntetések tényleges foganatosítása az igazgatás, a végrehajtási hatóságok feladatköre maradt.

A pozitivistákról a kriminológia, a Liszt-féle büntetőjogi iskola hatására a múlt század végén, a századforduló tájékán a büntetőjogban is a célgondolat, illetve a célbüntetés került előtérbe, a büntetés feladataként pedig a büntettes egyéniségéhez igazított befolyásolás elérése, általánosabb értelemben a speciális prevenció eszméje. B. Freudenthal 1909. évi híres és útmutató beszéde óta (mely nyomtatásban egy év múlva látott napvilágot *Die staatsrechtliche Stellung des Gefangenen* címen) mindinkább elismerik, hogy a fogvatartott közjogi viszonyban áll az állammal.

E közjogi viszony szabályozása elsősorban a törvényhozó feladata, tehát semmiképp sem szabad az igazgatásnak átengedni a végrehajtás kialakítását. Száza-

dunk derekán sok európai ország jutott oda, hogy a büntetésvégrehajtási jogot a bűnügyi tudományok egészén belül elismerte önálló joganyagként a büntető anyagi és eljárási jog mellett. (Lásd pl. a német Sauer 1957-ben megjelent tanulmányát!)

A történeti vizsgálódás mellett ugyancsak nélkülözhetetlen az összehasonlító aspektus kiemelése. Ma már ez nyilvánvaló számunkra, jóllehet a komparatív elemzések a bűnügyi tudományokon belül hazánkban még jelenleg sem kapták meg a súlyuknak megfelelő, jelentőségüket megillető szerepet és megbecsülést. (Lásd pl. az átfogó összehasonlító munkák hiányát, illetve a jogi szaklapok szerkesztési megoldásait!)

Az európai országok büntetésvégrehajtása ma már mindenütt jogilag szabályozott és szervezett formában létezik, törvényi, rendeleti, igazgatási előírásokon alapul. Sőt, egyes nyugati államokban maga az alkotmány is tartalmaz büntetésvégrehajtással kapcsolatos elvi jelentőségű rendelkezést. Így pl. az olasz alkotmány 27. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy a büntetés nem ellenkezhet a humánus követelményével, annak az elítélt átnevelését kell megcéloznia. Az 1978. december 27-i spanyol alkotmány a 25. cikkében pedig kifejezetten leszögezi, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek és a biztonsági intézkedésnek az átnevelésre és a társadalmi visszailleszkedésre kell irányulnia, továbbá tiltja a kényszermunka alkalmazását.

A büntetésvégrehajtás jogi szabályozottsága kiindulópont lehet a büntetésvégrehajtási jog helyének, szerepének nyugat-európai áttekintéséhez, az ún. összehasonlító elemzéshez. Ami a bv-jog helyét illeti, az európai polgári államok alapvetően három csoportba sorolhatók. Az elsőbe azok az államok tartoznak, ahol a büntetésvégrehajtás alapvető joganyaga büntetőeljárás törvényben, továbbá végrehajtási rendelkezésekben található meg. Erre a legjobb példa a francia büntetésvégrehajtás, amelynek jogi szabályozása mindenekelőtt az 1958. évi büntetőeljárás törvényben (V. könyv II. cím), valamint a büntetésvégrehajtási reformtörvényekben lelhető fel.

A második csoportba sorolható országokban a büntetésvégrehajtás alapvető, elvi jellegű kérdéseit a büntető anyagi jogban, vagyis a Btk-ban találhatjuk meg, a végrehajtás részletes kialakítására, működésére pedig különböző szintű, rangú előírások vonatkoznak. E megoldás szemléletes példáját Svájc szolgáltatja, ahol négy szinten is szabályozott a bv-jog. A szövetség (az 1942 óta hatályos Btk és Btk-hoz kapcsolódó rendeletek, illetve szövetségi törvények), a konkordátum, a kanton és az egyes végrehajtási intézet rendelkezéseket, szabályokat bocsát ki, de egységes szövetségi büntetésvégrehajtási törvény vagy rendelet nem létezik.

A harmadik csoportba tartozó országokban a büntetésvégrehajtás joganyagának szabályozása speciális, külön végrehajtási jogszabályokban lelhető fel. Az utóbbi évtizedekben ez a megoldás jellemző Európa-szerte. Ezekben az államokban tehát a büntetésvégrehajtás alapvető keretét, azaz a büntetések és az intézkedések nemének, alkalmazási feltételeinek szabályozását – a másik két csoportba sorolt államokhoz hasonlóan – a Btk adja, de a végrehajtás feladatáról, szervezetéről, tényleges működéséről szóló részletes rendelkezések külön jogszabályokban szerepelnek. Az államok többségében ez a bv-szabályozás törvényi szintű, de előfordul alacsonyabb rangú, rendeleti, igazgatási szabályozás is pl. a belgáknál. (Lényegében hazánk is ide tartozik, hisz büntetésvégrehajtásunknak köztudottan nincs törvényi szintű szabályozása.)

A legtöbb nyugati államban, pl. Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban, Spanyolországban stb. törvényi szintű szabályozás érvényesül. A bv-jog három fentebb ismertetett szabályozási alapmodellje tartalmából egyértelműen az következne, hogy a bv-jog adott jogági szabályozása határozná meg annak jogrendszerbeli elhelyezését. Tehát ha a bv. büntetőeljárás-jogi törvényben kerül szabályozásra, akkor a bv-jog helye a büntető eljárásjogon belül lesz. Ahol pedig a bv. alapvető, illetve fontosabb kérdéseit a Btk rendezi, ott a bv-jog az anyagi büntetőjog részeként kezelendő. A bv. kifejezetten speciális, külön szabályozási megoldásából pedig a bv-jog önállóságára lehet következtetni.

Az ilyen irányú következtetések levonása azonban igazságtartalma ellenére is kissé leegyszerűsít. A francia megoldást illetően pl. a büntető eljárási szakkönyvek aligha mutatják be a bv. joganyagát, az jobbra kriminológiai, illetve kifejezett bv-kiadványokban jelenik meg. A svájci megoldás specialitása elsősorban a sajátos alkotmányjogi szabályozásból, a szövetség és a kantonok közötti törvényhozás megosztásából adódik, de nem elhanyagolható a tradíció továbbélése sem, az a tény, hogy a klasszikus bv-jogot, illetve tudományt ők a büntetőjog integráns, alapvető részének tekintik. (Ez lényegében érződik mindazokban az országokban, ahol a bv. más különálló törvényi szabályozást kapott, ahol a bv-keretét az anyagi büntetőjog, tipikusan a Btk adja meg – legalább az egyes büntetések és intézkedések szabályozásával, olykor pedig ezen túlmenő részletességgel is.)

Nem tagadható, hogy a bv-jog jogrendszerbeli elhelyezkedését illetően alapvetően három nézetcsoporthat létezik. A korábbi időszakokban ezek közül csupán két nézet érvényesült. Az egyik szerint a bv-jog a büntetőeljárás jog alkotórésze, hiszen a végrehajtás eljárásjogilag közvetlenül kapcsolódik a jogerős elítéléshez és a fogvatartott szemszögéből is egységes történésről van szó. A másik nézet szerint a bv-jog, a büntetőjogi szankciók anyagi jogi szabályozására, illetve a szabályozással kapcsolatos tartalmi összefüggésekre tekintettel – a büntető anyagi joghoz tartozik. E nézet képviselői pl. a svájciak általában állást foglalnak a bv-jognak, vagy legalábbis az alapelveknek, a fontosabb végrehajtási szabályoknak Btk-beli szabályozása mellett.

A legszélesebb körben elterjedt és jelenleg uralkodó nézet a bv-jogot – az anyagi és az eljárási jog mellett – önálló, harmadik jogterületnek tekinti a bűnügyi jogon belül. A bv-jog önálló jogterületként való felfogása megfelel e joganyag, illetve tárgya objektív súlyának és az e téren bekövetkezett jogfejlődésnek egyaránt. A bv-jognak a jogrendszerben elfoglalt helyét illetően gyakran hivatkoznak több országban, így pl. az NSZK-ban is arra az elméletre, amely a büntető igazságszolgáltatás három pillére elnevezést kapta.

E felfogás szerint a törvény büntetéssel fenyeget, a bíróság ezt kiszabja, az állam pedig végrehajtja. Ennek alapján az első pillér a törvényhozó, ill. az anyagi jog; a második pillér a büntető bíróság és a büntető eljárás; a harmadik pillér a bv-hatóság, illetve a büntetésvégrehajtási jog. A büntetéssel fenyegetés, a büntetőjogi szankció kiszabása, továbbá a megtorló intézkedés végrehajtása különböző fokokat jelent, különböző feladatokat teljesít. E nézet szerint a büntetés végrehajtása a büntető igazságszolgáltatás önálló aktusa, vagyis ez a felfogás is elismeri a bv-jog területi önállóságát.

Azt is látni kell jelenleg, hogy a nyugat-európai országok szakirodalmában és gyakorlatában nem a büntetésvégrehajtási jog jogrendszerbeli helyének, önálló-

ságának a kérdése áll az érdeklődés középpontjában, hanem inkább a büntetés-végrehajtás mai és holnapi helyzete, az elítéltek végrehajtási jogainak gyarapítása, életfeltételeinek javítása. A világ sok országában ugyanis rosszabbodtak a végrehajtási életfeltételek, főként a túlszűfoaltság következtében, a munkalehetőségek szűkülése, az elítéltek jogvédelmének fogyatékoságai miatt, végezetül, a vizsgálati fogság, azaz az előzetes letartóztatás nem kielégítő volta folyamánnyaképp.

A jelenlegi törekvések, az említett visszasságok kiküszöbölése, a büntetés-végrehajtásnak a társadalom felé történő erőteljes nyitása, a végrehajtás normalizálásának irányába mutatnak. Ez utóbbi a szabad élet és a bv-lét közötti különbség csökkentését, illetve e különbség alacsony szinten tartását jelenti; vagyis azt, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek pusztán a szabadság elvonásából kell állnia. A társadalom felé nyitás is több összetevőből áll. Így pl. a fogvatartottak külvilággal való kapcsolatának bővítéséből, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó statisztikai adatok folyamatos nyilvánosságra hozatalából, stb.

Az elítélt jogvédelmének erősítése a bírósági felülvizsgálat lehetőségével szintén új idők fejleménye. Am a hazai büntetés-végrehajtás előtt nem csupán a végrehajtás elméleti kimunkálásának és a gyakorlat megjavításának feladata áll, hanem a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott követelmények teljesítése is.

E téren már történt hazánkban bizonyos előrelépés. Az 1966. december 16-i Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát már 1976-ban ratifikáltuk a 8-as számú törvényerejű rendelettel. Ezen Egyezségokmány 10. cikke tartalmazza a büntetés-végrehajtás kialakítására vonatkozó elvi követelményeket. Az Egyezségokmány Fakultatív Jegyzőkönyvét is kihirdettük az 1988. évi 23. sz. tvr-rel.

E törvényerejű rendelet által legalábbis elvileg lehetővé vált, hogy egy elítélt panaszával, bejelentésével az Emberi Jogi Bizottsághoz fordulhasson Magyarországról is. Az 1988. évi 3. számú tvr-rel elfogadtuk és kihirdettük a kínzás és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetés, illetve bánásmód elleni nemzetközi egyezményt.

A nemzeti jogrendszerekben a büntetés végrehajtását befolyásolják a nemzetközi szabályok, a fogvatartottak kezelésére vonatkozó egységes, minimális alapelvek. Ezt a bűncselekmény megelőzéséről és a büntettek kezeléséről szóló első ENSZ-kongresszuson (1955-ben, Genfben) fogadták el. Az ENSZ Gazdasági és Szociális tanácsa pedig 1957. június 31-én ajánlotta fel elfogadásra és alkalmazásra a kormányoknak.

Az előbb említett minimális szabályok európai megfogalmazását 1973. október 19-én az Európa Tanács miniszteri bizottsága szavazta meg, és ajánlotta a kormányok figyelmébe. Ennek helyébe léptek legújabban az 1987. február 12-én elfogadott európai büntetés-végrehajtási minimális szabályok (franciául: Règles pénitenciaires européennes; angolul: European Prison Rules). Ezen szabályok hazai befogadását (lefordítását, közzétételét és gyakorlati figyelembevételét) megítélésem szerint nem lehet kikerülni, amennyiben országunk valóban Európához kíván csatlakozni, reálpolitikusabban fogalmazva, ha Európa felé igyekszik közelíteni.

Dr. Nagy Ferenc